

ks. dr hab. Andrzej Tomko, prof. PWT
Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu

Recenzja pracy doktorskiej

ks. Mateusza Markowskiego

pt.: Ubodzy jako kategoria teologiczna w nauczaniu papieża Franciszka

napisanej w Katedrze Teologii Systematycznej

Wydziału Teologicznego

Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu pod kierunkiem

ks. prof. dr. hab. Wiesława Łużyńskiego, ss. 211

1. Problematyka i struktura pracy

Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska ks. Mateusza Markowskiego pt. „Ubodzy jako kategoria teologiczna w nauczaniu papieża Franciszka”, w mojej opinii podejmuje zagadnienie niezwykle istotne z punktu widzenia współczesnej teologii, oraz społecznego nauczania Kościoła. Sam wybór tematu zasługuje na wysoką ocenę, ponieważ problem ubóstwa należy do tych zagadnień, które znajdują się w samym centrum orędzia biblijnego i chrześcijańskiej refleksji nad człowiekiem. Jak pisze sam Autor recenzowanej dysertacji „Wybór problematyki ubóstwa jako przedmiotu niniejszego opracowania wynika nie tylko z jego aktualności, lecz również z istotnych impulsów interpretacyjnych, jakie do refleksji nad tym zjawiskiem wniósł pontyfikat papieża Franciszka”. Rozprawa doktorska porusza zatem problematykę bardzo aktualną. Współczesny świat, pomimo rozwoju nauki, techniki, medycyny i gospodarki, doświadcza pogłębiających się nierówności,

nowych form wykluczenia. Globalizacja, przemiany gospodarcze, kryzysy ekonomiczne i ekologiczne, wojny, prześladowania, migracje i masowe przesiedlenia sprawiają, że kwestia ubóstwa nabiera nowego znaczenia. Współczesny ubogi to nie tylko człowiek pozbawiony środków materialnych. Jest nim również migrant, uchodźca, osoba bezdomna, człowiek pozbawiony pracy, ofiara wojny, osoba wykluczona społecznie, człowiek pozbawiony możliwości uczestnictwa w życiu społecznym, a także ten, który doświadcza samotności, odrzucenia i utraty nadziei.

W nawiązaniu do powyższych uwag pragnę podkreślić, że ks. mgr Mateusz Markowski bardzo jasno zarysował cel rozprawy o charakterze interdyscyplinarnym, jakim jest traktowanie ubóstwa „jako kategorii wielowymiarowej, obejmującej zarówno wymiar ekonomiczny - niedostatek środków materialnych, jak i społeczny - wykluczenie i marginalizacja, kulturowy - ograniczony dostęp do dóbr symbolicznych oraz duchowy, związany z doświadczeniem utraty sensu i godności”. Cele, jakie wyznaczył sobie Doktorant były następujące: „analiza ubóstwa jako kategorii ekonomicznej, kulturowej, społecznej, politycznej i filozoficznej; ukazanie historycznego rozwoju refleksji nad ubogimi w tradycji biblijnej, patrystycznej i społecznej Kościoła; przedstawienie antropologicznego i eklezjologicznego znaczenia osoby ubogiej; interpretacja nauczania papieża Franciszka w perspektywie *locus theologicus*; omówienie krytyki współczesnych koncepcji ekonomicznych obecnej w nauczaniu Kościoła; zaprezentowanie propozycji integralnego przeciwdziałania ubóstwu z udziałem Kościoła, organizacji społecznych oraz państwa”. Powyższe cele doprowadziły ks. Mateusza Markowskiego do przyjęcia następującego pytania badawczego: „Jakie miejsce zajmują ubodzy w nauczaniu papieża Franciszka i jakie konsekwencje teologiczne, społeczne oraz duszpasterskie wynikają z tej wizji dla misji Kościoła”?

Doktorant podkreśla we wstępie pracy, że podstawę źródłową pracy stanowi nauczanie papieża Franciszka, zawarte w jego encyklikach, adhortacjach apostolskich oraz przemówieniach i homiliach dostępnych w oficjalnych publikacjach Stolicy Apostolskiej. Ponadto analiza przeprowadzona w rozprawie doktorskiej została osadzona w szerszym kontekście katolickiej nauki społecznej, obejmującym dokumenty Soboru Watykańskiego II oraz nauczanie papieży, co w opinii Recenzenta zasługuje na szczególne podkreślenie.

W pracy zastosowano metodę opisowo - analityczną. Autor wskazał, że przyjęte w pracy postępowanie badawcze ma charakter opisowo-analityczny, uzupełniony i pogłębiony wymiar interpretacyjny. Tak przyjęta metodologia badań wskazuje na umiejętność i samodzielność krytycznej analizy źródeł oraz poprawne stosowanie metody porównawczej, metody syntezy oraz analizy treściowej i jakościowej. Niezwykle cenne jest także wskazanie wniosków praktycznych i postulatów duszpasterskich sformułowanych na podstawie przedstawionych założeń teoretycznych. Trzon rozprawy ks. Mateusza Markowskiego stanowi pięć rozdziałów, poprzedzone wstępem. Całość zamyka zakończenie, w którym zaprezentowano najważniejsze wnioski z pracy oraz obszerną bibliografię.

Porządkując literaturę Doktorant podzielił ją na: źródła, dokumenty Urzędu Nauczycielskiego Kościoła, nauczanie Papieży, literaturę, raporty i instytucje, organizacje i praktyka. Autor przeanalizował zarówno literaturę przedmiotu, jak i dokumenty Kościoła. Doktorant uporządkował je i przedstawił w logiczny sposób, nowatorsko wykorzystując analizowane dokumenty i artykuły teologiczne. Potrafił połączyć je z wynikami prowadzonych przez siebie badań. Już samo zebranie literatury pozwala dostrzec pracowitość Doktoranta, natomiast jasny i przejrzysty plan rozprawy i prowadzona w niej konsekwentnie myśl, wskazuje na jego wielkie zaangażowanie naukowo-badawcze.

Rozdział pierwszy recenzowanej dysertacji nosi tytuł: „Ubodzy w świecie współczesnym”. Pragnę zauważyć, że już Stary Testament ukazuje Boga jako Tego, który słyszy wołanie ubogiego. Psalmista wyznaje: „Oto biedak zawołał, a Pan go usłyszał, i wybawił ze wszystkich ucisków” (Ps 34,7). Prorok Izajasz przekazuje natomiast słowa Boga: „Przecież moja ręka to wszystko uczyniła i do Mnie należy to wszystko - wyrocznia Pana. Ale Ja patrzę na tego, który jest biedny i zgębiony na duchu, i który z drżeniem czci moje słowo.” (Iz 66,2). W tym świetle ubogi nie jawi się jako człowiek pozbawiony wartości. Przeciwnie, staje się szczególnym adresatem Bożej uwagi. Kulminację biblijnej perspektywy stanowi oczywiście osoba Jezusa Chrystusa. W synagodze w Nazarecie Jezus odnosi do siebie słowa proroka Izajasza: „Duch Pański spoczywa na Mnie, ponieważ Mnie namaścił i posłał Mnie, abym ubogim niósł dobrą nowinę, więźniom głosił wolność, a niewidomym przejrzenie; abym uciśnionych odsyłał wolnymi,” (Łk 4,18). Program Jezusa jest więc programem skierowanym także ku ubogim, cierpiącym, wykluczonym i potrzebującym. Jeszcze mocniej prawda ta wybrzmiewa w Kazaniu na Górze: „Błogosławieni ubodzy w duchu, albowiem do nich należy królestwo niebieskie” (Mt 5,3). A w Ewangelii św. Łukasza Jezus mówi bezpośrednio: „Błogosławieni jesteście, ubodzy, albowiem do was należy królestwo Boże” (Łk 6,20).

Rozdział pierwszy obejmuje interdyscyplinarną analizę ubóstwa w świecie współczesnym. Analiza została przeprowadzona w pięciu płaszczyznach: kulturowej, socjologicznej, politycznej oraz filozoficznej. Rozdział ten stanowi niewątpliwie wprowadzenie interdyscyplinarne. Doktorant analizuje ubóstwo jako kategorię kulturową, socjologiczną, polityczną. Takie rozwiązanie metodologiczne pragnę ocenić pozytywnie. Rozdział ten stwarza zatem potrzebne podstawy dla dalszej refleksji teologicznej.

Drugi rozdział pt.: „Doktrynalne podstawy teologii ubóstwa” stanowi zasadnicze przejście od analizy interdyscyplinarnej do refleksji teologicznej. Treść tego rozdziału obejmuje perspektywę biblijną, patrystyczną, filozoficzną,

inspirację teologią wyzwolenia oraz nauczanie społeczne Kościoła. Taka konstrukcja jest zasadna i pozwala ukazać problem w szerokim kontekście historyczno-doktrynalnym.

Szczególne znaczenie nabiera część biblijna. Franciszek ukazuje, że Bóg posiada szczególne miejsce w swoim sercu dla ubogich: „Znacie przecież łaskę Pana naszego Jezusa Chrystusa, który będąc bogaty, dla was stał się ubogim, aby was ubóstwem swoim ubogacić” (2 Kor 9). Istotnym elementem rozdziału jest także odwołanie do katolickiej nauki społecznej. Pozwala ono właściwie osadzić nauczanie papieża Franciszka w ciągłości tradycji społecznego nauczania Kościoła, a zarazem ukazać jego specyficzny akcent.

Rozdział trzeci pt.: „Miejsce ubogich w Kościele”. W tym kontekście szczególnie interesujące jest zestawienie problematyki ubóstwa z krytyką współczesnych koncepcji ekonomicznych. Nauczanie papieża Franciszka często charakteryzowało się bowiem krytyką takich modeli gospodarczych, które prowadzą do instrumentalizacji osoby ludzkiej i wykluczenia osób najsłabszych.

Rozdział czwarty pt.: „*Locus theologicus*” stanowi zasadniczą część pracy i koncentruje się na pogłębionej interpretacji nauczania papieża Franciszka w kategoriach *locus theologicus*. Bardzo interesujące są podrozdziały dotyczące osobistego świadectwa papieża Franciszka. Widać tutaj charakterystyczny dla Franciszka sposób uprawiania teologii, w którym refleksja doktrynalna pozostaje ściśle związana z praktyką duszpasterską. Nauczanie Franciszka stanowi twórczą kontynuację i pogłębienie wielkiego dziedzictwa biblijnego oraz społecznego nauczania Kościoła, w którym szczególne miejsce zajmuje pontyfikat św. Jana Pawła II. Fundamentalne znaczenie posiada tutaj encyklika społeczna ogłoszona dnia 30 grudnia 1987 r. *Sollicitudo rei socialis*. Szczególnie wymowne są słowa św. Jana Pawła II zawarte w encyklice społecznej *Centesimus annus* z dnia 1 maja 1991 r.: „Nie można uważać ubogich - zarówno jednostek, jak i całych narodów - za ciężar czy za intruzów, którzy próbują konsumować to, co inni wyprodukowali”.

Rozdział piąty pt.: „Propozycja rozwiązywania problemu ubóstwa” został poświęcony propozycjom rozwiązywania problemu ubóstwa w ujęciu integralnym. Ostatni rozdział jest niewątpliwie logicznym zakończeniem dysertacji. W tej części rozprawy doktorskiej należało zachować wyraźne rozróżnienie kompetencji Kościoła, państwa i organizacji społeczeństwa obywatelskiego. Kościół nie może zastępować państwa w wykonywaniu jego właściwych funkcji, podobnie jak państwo nie powinno zastępować przestrzeni właściwej dla inicjatywy obywatelskiej czy kościelnej.

Część analityczno-opisową pracy ks. Mateusza Markowskiego wieńczy zakończenie, w którym znalazło się podsumowanie całości materiału z trafnymi i dojrzałymi naukowo wnioskami. Doktorant w sposób przemyślany obronił tutaj wcześniej postawione tezy.

2. Formalna i merytoryczna wartość rozprawy

Z punktu widzenia metodycznego rozprawa napisana jest poprawnie. Dysertacja niezaprzeczalnie posiada cechy pracy naukowej. Posiada logiczną konstrukcję. Już spojrzenie na spis treści pozwala dostrzec jaki był zamysł i cel Autora. Podobnie wstęp i zakończenie posiadają wszystkie wymagane elementy. We wstępie znajdujemy jasne sformułowanie problemu, krytyczne omówienie literatury oraz zagadnienie struktury rozprawy. Znajdujemy także informacje o metodzie w oparciu o którą została napisana praca oraz tezy, które zostały postawione w pracy i których obrona nastąpiła w zakończeniu rozprawy.

Na kartach swojej rozprawy Autor jawi się jako pedagog i teolog, który z potężnym bagażem bibliograficznym i dobrą metodą badawczą odważnie kroczy po, wytyczonych przez dobrze opracowane metody analityczno-syntetyczne oraz statystyczno-porównawcze, ścieżkach nauki, wykorzystując zdobytą wiedzę w praktyce, wskazując drogę innym poprzez formułowanie postulatów dla duszpasterstwa i pedagogów. Z bogatego materiału badawczego Doktorant

wskazał na istotne treści dotyczące omawianego zagadnienia. Praca wskazuje na dojrzałość i samodzielność myśli jej Autora.

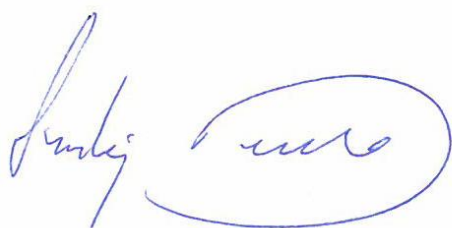
3. Zastrzeżenia i wątpliwości

Doktoranta należy pochwalić przede wszystkim za bogate wykorzystanie literatury naukowej. Można mieć jedynie zastrzeżenia co do małej liczby wykorzystanej literatury obcojęzycznej, która mogłyby wzmocnić stronę dowodową stawianych tez. Przed ewentualnym wydaniem pracy polecałabym wykorzystanie takiej literatury. Ponadto należy wprowadzić numerację stron w rozprawie doktorskiej.

4. Wnioski końcowe

Podsumowując ocenę przedłożonej mi do recenzji rozprawy doktorskiej ks. Mateusza Markowskiego pt.: *Ubodzy jako kategoria teologiczna w nauczaniu papieża Franciszka* napisanej w Katedrze Teologii Systematycznej Wydziału Teologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu pod kierunkiem ks. prof. dr. hab. Wiesława Łużyńskiego stwierdzam, że struktura pracy jest spójna i logiczna. Pragnę zaznaczyć, że zarówno treść pracy, jak i forma (struktura całości, poszczególne części, przypisy, bibliografia) wskazują, że Autor poznał zasady pisania pracy naukowej i włada odpowiednim warsztatem, którego należy oczekiwać od Doktoranta składającego dysertację do oceny recenzenckiej i przystępującego do jej publicznej obrony. Bez wątplenia pozytywnie należy ocenić osiągnięty rezultat badawczy. Doktorant postawił sobie za cel rozwiązanie określonego problemu naukowego i cel ten bez wątplenia osiągnął. Lektura niniejszej dysertacji niewątpliwie może dawać czytelnikowi satysfakcję poznawczą. Autor przekonująco udowodnił, że potrafi panować nad całością zgromadzonego materiału. Ponadto należy dodać, że zawarte w pracy wnioski naukowe prowadzone są w sposób zdyscyplinowany i

interesujący. Mając na względzie sformułowane powyżej uwagi, stwierdzam, że rozprawa doktorska ks. Mateusza Markowskiego spełnia wymogi stawiane dysertacjom doktorskim określonym w artykule 187 ustawy prawo o szkolnictwie wyższym. Mając na uwadze powyższe, przedkładam Radzie Dyscypliny Nauk Teologicznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu wniosek o dopuszczenie ks. Mateusza Markowskiego do kolejnych etapów postępowania o nadanie stopnia doktora nauk teologicznych.

ks. dr hab. Andrzej Tomko, prof. PWT

Wrocław 22. 09. 2026